

Potrzeby edukacyjne seniorów. Rodzaje edukacji i jej znaczenie dla jakości życia osób starszych

Martyna Kawińska

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Wstęp

Działania edukacyjne są jednym z wyznaczników wzrostu jakości życia, co wydaje się być szczególnie istotne ze względu na proces starzenia się. W przypadku seniorów, w odróżnieniu od innych grup społecznych, działania edukacyjne obejmują większą liczbę sfer, wykraczając chociażby poza zwiększanie kompetencji w perspektywie awansu zawodowego. Oprócz edukacji formalnej w tym przypadku duże znaczenie przypisuje się edukacji nieformalnej, często spontanicznej, która jest połączona z promocją pomyślnego starzenia się w obszarze społecznym, kulturowym czy zdrowotnym. Wśród wielu motywów podejmowania aktywności edukacyjnej przez osoby starsze jest z pewnością chęć zaspokojenia potrzeby poznawczej w warunkach dobrowolnych wyborów co do dynamiki aktywności, jej formy i czasu realizacji. Poprzez udział w działaniach edukacyjnych seniorzy zaspokajają swoje potrzeby uczestnictwa, akceptacji, integracji, a to przeciwdziała izolacji i marginalizacji tej grupy, stwarzając lepsze perspektywy do przeżywania starości.

Niniejsze opracowanie jest próbą analizy współczesnych potrzeb seniorów w obszarze edukacji i połączenie jej z obserwacją empiryczną, przy wykorzystaniu aktualnych danych GUS w tym zakresie. W części teoretycznej zostały szczegółowo omówione potrzeby edukacyjne seniorów i ich oddziaływanie na jakość życia. Analizie poddano także rodzaje edukacji i modele kształcenia osób starszych. Zwrócono także uwagę na znaczenie edukacji senioralnej oraz rzeczywisty stopień partycypacji osób starszych w różnych formach edukacji.

Jakość życia a potrzeby edukacyjne seniorów

Jednym z czynników odpowiedzialnych za pomyślną starość jest właściwe przygotowanie do procesu starzenia się i towarzyszących mu zmian. Chodzi przede wszystkim o upowszechnianie wiedzy w tym zakresie, jak również podejmowanie różnego rodzaju inicjatyw, które będą to umożliwiać i ułatwiać. Do realizacji tych założeń konieczne wydaje się spełnienie kilku kluczowych warunków. Chodzi tu o zadowalający stan zdrowia, utrzymywanie kontaktów rodzinnych i społecznych, możliwości edukacji i samorealizacji oraz utrzymywanie niezależności mieszkaniowej i ekonomicznej. Aktywne uczestnictwo osób starszych w życiu społecznym zależy także od dynamiki i stopnia doświadczanych kryzysów, jak np. przejście na emeryturę, utrata bliskiej osoby, pogarszanie się stanu zdrowia, a nawet utrata samodzielności w życiu codziennym¹.

Wyzwania społeczne i demograficzne stojące przed Polską wskazują jednoznacznie na zmiany w strukturze ludności, polegające na dynamicznym wzroście

---

¹ M. Boczkowska, A. Lada, *Aktywizacja społeczna jako element polityki senioralnej*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2018, t. 23, s. 121.

osób starszych w całej populacji. Ważną kwestią jest więc stworzenie optymalnych warunków do zapewnienia im właściwej jakości życia. Ze względu na szeroki zakres pojęcia jakości życia w literaturze przedmiotu wyróżnia się jego wąskie i szerokie ujęcie, a biorąc pod uwagę charakter wskaźników przyjmuje się analizę w znaczeniu subiektywnym i obiektywnym. Natomiast uwzględniając różne kategorie potrzeb i systemów wartości, jakość życia można także analizować przez pryzmat braku bądź niedostatku jakiegoś czynnika lub różnych koncepcji osobowości człowieka. Wąskie ujęcie kategorii jakości życia wiąże się z przeciwstawianiem pojęcia dobrobytu i pojęcia szczęścia, czyli rozróżnieniem poziomu życia i jakości życia. Poziom życia ma charakter obiektywny, odnosi się do stopnia zaspokojenia potrzeb i wiąże się z zaspokojeniem potrzeb materialnych w strukturze formalnych układów społecznych. Szczęście natomiast jest odczuciem subiektywnym, co oznacza, że jakość życia odnosić się będzie do tych potrzeb, których nie możemy zaspokajać wyłącznie dobrami materialnymi nabywanymi na rynku w formie dóbr i usług, co będzie zależne od charakterystyk środowiska, w którym jednostka funkcjonuje². Czynniki subiektywne oceniane są indywidualnie przez każdego człowieka i zależą od jego samopoczucia, ważna jest także ocena warunków życia, zwłaszcza w kategorii zadowolenia, szczęścia, nadziei, lęku, obaw czy niepewności. W przypadku osób starszych znaczącą kategorią, uwzględnianą przy subiektywnej ocenie jakości życia, będzie samotność.

Tab. 1. Wymiary jakości życia

Jakość życia		
Obiektywna	Subiektywna	
Uwarunkowania makrostrukturalne	Uwarunkowania mezostrukturalne	Uwarunkowania mikrostrukturalne
System polityczny, prawny, ekonomiczny państwa	Instytucje społeczne, służby administracyjne	Procesy wartościowania (samooceny jednostki we wszystkich sferach życia)

Źródło: D. Wyszowska, *Sytuacja osób starszych w Polsce*, Rządowa Rada Ludnościowa 2022, s. 79.

Jakość życia jest terminem wieloznacznym, używanym w życiu codziennym oraz w dyskursie naukowym. Światowa Organizacja Zdrowia definiuje ten termin jako indywidualny sposób postrzegania pozycji człowieka w kontekście kulturowym i obowiązującego systemu wartości, które wynikają z zadań i oczekiwań społecznych. Jakość życia może być także definiowana jako element obiektywnych uwarunkowań i subiektywnych odczuć, których człowiek doświadcza przez całe życie. Na jakość życia będzie wpływać także stopień zaspokojenia potrzeb duchowych i materialnych w odniesieniu do jednostki i społeczeństwa, możliwość wzbogacenia

² E. Gawel-Luty, R. Lemańczyk, *Subiektywny i obiektywny wymiar jakości życia*, „Student Niepełnosprawny. Szkice i Rozprawy” 2022, nr 22 (15), s. 50.

umysłu, kształcenia, rozwoju kreatywności i twórczości³. Będzie ona więc sumą możliwości, starań i zmagañ jednostki podczas dokonywania wyborów, podejmowania różnych decyzji i kompromisów wraz z odpowiedzialnością⁴. Jakość życia będzie pozostawać w związku ze sposobem kształtowania własnego życia, rozumieniem rzeczywistości i odnajdywaniem się w niej.

Dokonując szczegółowej analizy czynników kształtujących obiektywną jakość życia, należy uwzględnić:

- aktywność ekonomiczną w obszarze funkcjonowania na rynku pracy,
- sytuację dochodową i sposób gospodarowania dochodami w gospodarstwie domowym,
- wyżywienie,
- zasobność materialną,
- warunki mieszkaniowe,
- korzystanie z pomocy społecznej,
- edukację dzieci,
- partycypację w kulturze i wypoczynku,
- korzystanie z usług systemu ochrony zdrowia,
- ubezpieczenia i zabezpieczenia emerytalne,
- postawy proekologiczne⁵.

Natomiast jakość życia, która odnosi się do stopnia zaspokajania potrzeb, będzie uwzględniać obszary dotyczące:

- życia fizycznego, w tym stanu zdrowia fizycznego,
- dobrobytu (w tym np. oceny materialnego poziomu życia, stanu finansów osobistych, dochodów osobistych, ubezpieczeń i zabezpieczeń systemu emerytalnego),
- dobrostanu psychicznego (w tym oceny stanu zdrowia psychicznego, stresów życiowych, umiejętności radzenia sobie ze stresem),
- dobrostanu duchowego (miłości do bliźniego, uczciwości, wierności, empatii itp.),
- podstaw społecznych, w tym kapitału społecznego,
- wsparcia społecznego (udzielanego i otrzymywanego),
- zarządzania karierą zawodową,
- stylu życia,
- skłonności do ryzyka⁶.

---

³ D. Wyszowska, *Sytuacja osób starszych w Polsce*, w: *Niesamodzielną starość*, red. J. Hryniewicz, M. Halicka, Rządowa Rada Ludnościowa 2022, s. 78.

⁴ E. Skrzypek, *Czynniki kształtujące jakość życia*, Instytut Zarządzania i Marketingu UMCS, <http://idn.org.pl/Lodz/Mken/Mken%202001/Referaty%202001/14.pdf> (dostęp 26.05.2024).

⁵ *Diagnoza społeczna 2009*, red. J. Czapiński, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2009, s. 17.

⁶ D. Wyszowska, dz. cyt., s. 79.

Jakość życia może być niska, średnia lub wysoka. Odnosząc się do stopnia zaspokajania potrzeb (hierarchia Masłowa) utwierdzamy się w przeświadczeniu, że na początku zawsze muszą być spełnione podstawowe warunki życia (niezbędne do przetrwania). Podnoszenie jakości życia (osiągnięcia kolejnego poziomu w hierarchii potrzeb) jest procesem złożonym w czasie i zróżnicowanym przez wielorakie determinanty. Każdy człowiek ma też inne możliwości zaspokajania własnych potrzeb i podnoszenia jakości egzystencji, co wynika także z postrzegania siebie i własnego życia. Człowiek rodzi się z określonymi predyspozycjami, które powinny być rozwijane poprzez zastosowanie różnych form edukacji. Jeśli chodzi o edukację senioralną to należałoby ją traktować jako konieczność niezbędną do poprawy jakości życia, ponieważ warunkuje poczucie własnej wartości, daje poczucie spełnienia i samorealizacji. Edukacja przeciwdziała marginalizacji seniorów, ułatwia im akceptację doświadczanych zmian i przygotowuje na kolejne zmiany wynikające z biologii człowieka. Starość, mimo ograniczeń i nieuniknionych zmian biologicznych, pozwala na dalszy rozwój i kreowanie nowych ról, na aktywności, kształtowanie wiedzy, kompetencji i umiejętności⁷.

Edukacja ma więc do odegrania ogromną rolę, a jedną z nich będzie umożliwienie, także osobom starszym, możliwości uczestnictwa w różnych zajęciach uwzględniających indywidualne potrzeby i możliwości. Z założenia nie jest to oczywiście typowa nauka według szkolnych czy akademickich standardów, ale dająca możliwość uaktywniania seniorów poprzez przekaz wiedzy i informacji ułatwiających partycypację w zmieniającym się społeczeństwie. Edukacja senioralna to przede wszystkim uczenie się tego, co w życiu jest ważne i satysfakcjonujące, poprzez utrwalanie i zdobywanie wiedzy, obalanie negatywnych stereotypów, aż po wychodzenie na przeciw zmianom doświadczanym w życiu. Uznaje się więc, że wszelkie działania o charakterze edukacyjnym to właściwy kierunek przygotowania do starości i przeżywania tego okresu. Biorąc po uwagę, że przemiany społeczne i kulturowe dotyczą wszystkich generacji, także tej najstarszej, oznacza to, że kształcenie senioralne jest dziś jedyną szansą na pomyślne starzenie się. Fundamentalnym celem edukacji senioralnej jest więc optymalnie jak najdłuższe utrzymywanie samodzielności przy niezależnym funkcjonowaniu i podejmowaniu różnych aktywnych form uczestnictwa w życiu społecznym⁸.

Analizując prawidłowości towarzyszące edukacji seniorów, należy pamiętać o pewnych zasadach odnoszących się do osób dorosłych, a mianowicie:

---

⁷ E. Dubas, *Uczenie się przez przypadek jako przestrzeń edukacji dorosłych. Perspektywa biograficzna*, w: *Uczący się dorośli w zmieniającym świecie*, red. A. Fabiś, A. Stopińska-Pająk, Akademickie Towarzystwo Androgogiczne, Bielsko-Biała 2010, s. 86.

⁸ M. Malik, *Wartość edukacji w życiu seniora*, „Zeszyty Naukowe KUL” 65 (2022), nr 3 (259), s. 90.

- są podmiotem procesu, działają dobrowolnie, sami decydują czego i kiedy chcą się uczyć, mogą współtworzyć program nauczania i decydować o doborze metod kształcenia,
- chętnie dzielą się swoim doświadczeniem, wzajemnie się inspirują,
- są zorientowani na cele, wiedzą czego chcą i do czego jest im potrzebna edukacja,
- są pragmatyczni, uczą się tego, co uznają za użyteczne dla siebie,
- w edukacji dostrzegają możliwość rozwoju osobistego,
- chcą być traktowani z szacunkiem, z możliwością wyrażania własnych opinii⁹.

Wszystkie inicjatywy mają na celu zaspokojenie różnorodnych potrzeb edukacyjnych osób starszych, do których możemy zaliczyć np.:

- potrzebę wiedzy i kompetencji technicznych wynikających ze zmian technologicznych (umiejętność obsługi komputera, bankomatu, korzystania z aplikacji mobilnych, obsługi sprzętu RTV);
- potrzebę umiejętności zarządzania własnym zdrowiem poprzez pozyskiwanie informacji medycznych, stosowanie zaleceń lekarzy, rozwijanie nawyków prozdrowotnych;
- potrzebę wiedzy w zakresie finansów i spadków;
- potrzebę odkrywania nowych zainteresowań i rozwijania hobby stanowiących formę spędzania czasu wolnego;
- potrzebę akceptacji (rodziny i społeczeństwa) ze względu na doświadczane zmiany biologiczne i zmiany ról;
- potrzebę afiliacji (przynależności) do wspólnoty;
- potrzebę transcendencji związanej z realizacją potrzeb duchowych.

Nowy etap życia człowieka powinien być dla niego zawsze (bez względu na to, który to etap) szansą, a nie zagrożeniem. Nabywanie nowych ról jest konsekwencją zdolności poznawczych i rozwoju kompetencji, pozwala doskonalić się, ćwiczyć umysł, ułatwia odnajdywanie się w nowoczesności, sprzyja tworzeniu i podtrzymywaniu kontaktów społecznych. Element poznawczy zawarty w procesie edukacji umożliwia seniorom lepsze przygotowanie się na nieuniknione zmiany w ich życiu, dzięki czemu odczuwane przyjemności są bardziej wartościowane, a to przekłada się na bardziej satysfakcjonujące przeżywanie starości.

Możliwość rozwoju i współuczestnictwa poprzez edukację ma do spełnienia ważne funkcje. Po pierwsze jest to funkcja właściwa, dzięki której człowiek wzbogaca wiedzę i umiejętności niezbędne do pełnienia ról rodzinnych, społecznych i zawodowych. Jako druga wymieniana jest funkcja zastępcza dająca szansę na zdobycie nowej wiedzy i umiejętności. Funkcja społeczna edukacji z kolei przyczynia się do

⁹ N. Pikuła, *Senior w centrum oddziaływań edukacyjnych*, „Przegląd Pedagogiczny” 2014, nr 2, s. 132.

łamania stereotypów, a funkcja psychoterapeutyczna opóźnia proces starzenia się oraz przeciwdziała izolacji społecznej¹⁰.

Wiedza będąca rezultatem edukacji pozwala odkrywać nowe możliwości, podnosi umiejętności zarządzania własnym życiem, wzmacnia samoocenę, organizuje czas i nadaje mu wartość, a to poprawia adaptację do starości i w starości. Edukacja zajmuje więc obecnie kluczowe miejsce w kształtowaniu jakości różnych aspektów życia osób starszych, a szczególnie w obszarze zdrowia fizycznego i psychicznego, bezpieczeństwa socjalnego, integracji społecznej, rozwoju osobistego i samorealizacji czy sposobu spędzania czasu.

Rodzaje edukacji senioralnej

Jedną z form aktywności, umożliwiających osobom starszym samodzielne funkcjonowanie w życiu społecznym i rodzinnym, jest aktywność edukacyjna, która przede wszystkim sprzyja poprawie jakości życia. W literaturze przedmiotu odnajdujemy różne konteksty i ujęcia definicyjne aktywności edukacyjnej, która często utożsamiana jest zamiennie z obszarem edukacji i obszarem uczenia się. Po głębszej analizie okazuje się jednak, że uczenie się często bywa nieplanowane i spontaniczne, natomiast edukacja jest procesem ciągłym i zaplanowanym. W przypadku edukacji można także określić jej istotne elementy, na które składa się program nauczania, metody nauczania, cele nauczania i osoba edukatora¹¹.

W takim ujęciu edukacja będzie działaniem zaplanowanym, o określonym celu, posługującym się określonymi metodami i wykorzystującym określone treści. Z procesem edukacji będzie się łączył trud rozwoju, wpisany w obszar poznawczy, emocjonalno-uczuciowy oraz wolicjonalny. Dzięki temu procesowi edukacja będzie przyczyniać się do wzrostu poczucia wartości, rozwoju refleksyjności i wrażliwości, zmiany zachowań, co w konsekwencji przełoży się na poprawę jakości życia¹². Edukacja będzie więc sprzyjać formowaniu i rozwojowi zdolności życiowych człowieka, dzięki czemu będzie on istotą dojrzałą, realizującą się w danej kulturze i społeczeństwie, zdolną do konstruktywnej krytyki i akceptacji siebie¹³.

Edukacja będzie postrzegana w wymiarze społecznym i publicznym, natomiast uczenie się będzie mieć charakter jednostkowy i indywidualny. Skoro edukacja jest zaplanowanym procesem uczenia się, to każde niezaplanowane uczenie się nie może być zidentyfikowane jako edukacja. Ostatecznie edukacja wpisuje się w proces

---

¹⁰ A. Richert-Kaźmierska, M. Forkiewicz, *Kształcenie osób starszych w koncepcji aktywnego starzenia się*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2013, nr 131, s. 127-129.

¹¹ I. Mandrzejewska-Smól, *Aktywność edukacyjna osób w wieku senioralnym – wybrane konteksty*, „Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne” 2017, t. 29, s. 112.

¹² M. Muszyński, *Edukacja i uczenie się – wokół pojęć*, „Rocznik Andragogiczny” 2014, nr 21, s. 80.

¹³ *Pedagogika*, red. B. Milerski, B. Śliwowski, Warszawa 2000, s. 51.

uczenia się, ale nie każde uczenie się będzie edukacją. Uczenie się powinno więc być rozpatrywane w znacznie szerszym kontekście¹⁴.

W wąskim ujęciu, uczenie się może oznaczać przyswajanie wiedzy i umiejętności w ramach celowej aktywności człowieka. W ujęciu szerokim z kolei, uczenie się będzie wynikało z różnych aktywności realizowanych w ramach działań planowanych i nieplanowanych. W tym ujęciu proces uczenia się może być sformalizowany, ale również może być nieformalny, okazjonalny, podejmowany intencjonalnie w celu zaspokajania własnych potrzeb. Tak pojmowane uczenie się będzie realizowane przez całe życie, zarówno w zinstytucjonalizowanych formach kształcenia, jak i zdobywane w ramach własnych doświadczeń życiowych¹⁵.

Odnosząc się do aktywności edukacyjnej seniorów, bardziej słuszne wydaje się więc postrzeganie jej w przytoczonym szerokim ujęciu, w ramach którego znajdziemy spontaniczny sposób uczenia, wpisujący się w doświadczenia codzienności, jak i konkretne działania edukacyjne nastawione na wyniki i osiągnięcie założonych efektów. Uzasadnienie tego ujęcia odnajdujemy również w znaczeniu, jaki aktywność edukacyjna ma w życiu seniorów i jej wpływ na jakość ich życia, co staje się dziś obowiązkową koniecznością, dającą szansę na wydłużanie samodzielności i niezależności.

Odnosząc się do form współczesnej edukacji senioralnej, możemy zaobserwować odejście od sformalizowanych i scentralizowanych rozwiązań na rzecz bardziej elastycznych, ukierunkowanych na samorozwój jednostki. Edukacja jest najczęściej realizowana w ramach nieformalnych i pozaformalnych form kształcenia, realizowanych poza instytucjonalnym systemem edukacyjnym, ale przy wykorzystaniu placówek i instytucji wspomagających aktywność seniorów. Edukacja pozaformalna będzie więc obejmować wszystkie zorganizowane działania o charakterze edukacyjnym, które nie są świadczone przez formalne instytucje edukacyjne, nie mają ściśle określonych programem ram czasowych. Będą natomiast uwzględniać wszelkiego rodzaju kształcenie i szkolenia realizowane po zakończeniu edukacji szkolnej¹⁶. Taka nauka najczęściej realizowana jest przy wykorzystaniu różnych placówek i ośrodków ukierunkowanych na wsparcie seniorów. Należą do nich kluby seniora, uniwersytety trzeciego wieku, akademie seniorów, domy kultury, biblioteki itp. Na potrzeby seniorów organizowane są zajęcia tematyczne, warsztaty, seminaria, spotkania, wyjazdy, a oferta zajęć w zasadzie jest nieograniczona. Aktywizacją i edukacją seniorów zajmują się różne stowarzyszenia, fundacje, organizacje senioralne i społeczne, a nawet wspólnoty parafialne. Dużą popularnością cieszą się również miejsca

¹⁴ I. Mandrzejewska-Smól, *Aktywność edukacyjna...*, dz. cyt., s. 112.

¹⁵ E. Solarczyk-Ambrozik, *Znaczenie teorii andragogicznych dla wyjaśnienia i prognozowania aktywności edukacyjnej dorosłych*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja” 2006, nr 2 (34), s. 9-22.

¹⁶ *Edukacja a jakość życia seniorów*, red. P. Escuder-Mollon, Uniwersytet Jaume I 2013, s. 54 https://blogs.helsinki.fi/eduseniior/files/2012/03/Poland_QEduSen-WP3-Guide_PL-version-30-06-2013.pdf (dostęp 22.05.2024).

dedykowane seniorom oraz specjalistyczne usługi, gwarantujące zabezpieczenie ich potrzeb. Mogą one uwzględniać zarówno potrzeby turystyczne i kulturowe, jak i te gwarantujące zabezpieczenie potrzeb zdrowotnych. Rozwijają się domy dziennego pobytu, powstają mieszkania dedykowane seniorom, coraz częściej mówi się również o wolontariacie seniorów i na rzecz seniorów¹⁷. Edukacja pozaformalna przyczynia się do wzrostu wiedzy, podnoszenia kompetencji i rozwoju zainteresowań, co przekłada się na rozwój człowieka, wzrost jego samooceny i poprawę jakości życia.

Edukacja nieformalna – często utożsamiana z samokształceniem – jest formą zdobywania wiedzy i doświadczeń z sytuacji i zdarzeń życiowych, przeżyć własnych bądź innych osób. Duże znaczenie w tym procesie przypisuje się więc działaniom praktycznym, których realizacja ma miejsce często podczas rozmów i spotkań towarzyskich, a wymiana informacji jest źródłem wiedzy, utrzymywanie kontaktów zaś wpływa na postrzeganie otaczającego nas świata. Pozainstytucjonalny charakter aktywności edukacyjnej jest dopasowywany do możliwości i zainteresowania seniorów, umożliwia im podejmowanie tych aktywności, które ukierunkowane są na indywidualny rozwój¹⁸.

Metody samokształcenia czerpane są z życia rodzinnego, zawodowego, podczas wykonywania codziennych czynności, i mogą dotyczyć:

- korzystania z porad, konsultacji, wsparcia oferowanego przez członków rodziny, przyjaciół, znajomych, współpracowników;
- korzystania z zasobów literatury (książki, skrypty, prasa branżowa itp.) w celu podnoszenia własnej wiedzy w danym zakresie, przy czym podejmowane działania mają charakter intencyjny i nie są przez nikogo narzucane;
- korzystania z zasobów internetowych (w tym przewodników, książek, biuletynów, ulotek) w celu pogłębiania wiedzy i nabywania nowych umiejętności poprzez uczestnictwo w kursach językowych, zawodowych, spotkaniach online itp.;
- korzystania z programów edukacyjnych popularyzowanych przez radio i telewizję;
- odwiedzania miejsc kultury (muzea, wystawy, biblioteki, kina, teatry)¹⁹.

Samokształcenie będzie się również wpisywać w model uczenia się przez całe życie, czyli od dzieciństwa aż do starości. Duże znaczenie w tym procesie przypisuje się użyteczności procesu kształcenia się, dzięki czemu nabyte umiejętności praktyczne umożliwiają dostosowanie się do przemian współczesnego świata. Wyraża się to przede wszystkim w pokonywaniu problemów, trudności i barier wynikających z procesu starzenia się, i sprzyja wydłużaniu samodzielności i niezależności osób

---

¹⁷ Z. Szarota, dz. cyt., s. 29.

¹⁸ A. Roguska, *Edukacja permanentna osób dorosłych w starości*, w: *Edukacja permanentna dorosłych w dobie przemian*, red. T. Zacharuk, B. Boczukowa, Kielce 2009, s. 77.

¹⁹ *Edukacja a jakość życia seniorów*, red. P. Escuder-Mollon, dz. cyt., s. 56.

starszych. Dotyczy to zarówno edukacji w starości, jak i do starości, zwłaszcza w zakresie przygotowania do optymalnego przeżywania okresu starości²⁰. Pomyślne starzenie się powiązane jest z problematyką właściwego przystosowania do starości, poprzez działania promujące autonomię i niezależność osób starszych. W tym celu określono nawet kryteria pomyślnego starzenia się, które obejmują dobry stan zdrowia, aktywność fizyczną i psychiczną oraz dobre samopoczucie²¹, co przekłada się m.in. na: długie życie, zdrowie fizyczne i psychiczne, kompetencje społeczne, zawodowe i poznawcze, produktywność, kontrolę własnego życia i satysfakcję życiową²².

Doświadczenie starości charakteryzuje się dużym prawdopodobieństwem zmian wynikających z utraty ról zawodowych, społecznych, utraty współmałżonka i innych bliskich, zmian wyniszczających organizm, zmian powodujących utratę samodzielności. Nieprzygotowanie się do tych doświadczeń uznaje się współcześnie za przejaw trudności w doświadczaniu i przeżywaniu starości²³. Dlatego tak ważną rolę przypisuje się aktywności edukacyjnej, która wyraża się w lepszym rozumieniu świata i samego siebie, co czyni życie człowieka, także w okresie starości, bardziej pomyślnym²⁴.

Dla pomyślnego starzenia się ważna jest również edukacja gerontologiczna całego społeczeństwa (edukacja do starości), edukacja międzypokoleniowa (edukacja przez starość) i edukacja kadr opiekuńczych i medycznych (edukacja dla starości) pracujących z osobami starszymi. W tak szerokim ujęciu edukacja gerontologiczna będzie dedykowana całemu społeczeństwu, które powinno być przygotowane do starości. Powinna być realizowana z wykorzystaniem środków masowego przekazu i w ramach działalności instytucji wspierających seniorów, takich jak: dzienne domy opieki społecznej, kluby seniora, uniwersytety trzeciego wieku itp. Zakładając konieczność przygotowania całego społeczeństwa do starości, ważne jest, aby edukacja gerontologiczna była realizowana już na etapie wychowania przedszkolnego, a następnie kontynuowana podczas edukacji szkolnej (w szkołach podstawowych, średnich oraz wyższych), stanowiąc komplementarny system kształcenia gerontologicznego²⁵.

W przypadku edukacji międzypokoleniowej wartością będzie możliwość wzajemnego uczenia się od siebie w ramach różnych pokoleń, co przełoży się na przeciwdziałanie negatywnym stereotypom i marginalizacji społecznej, lepsze zrozumienie różnic pokoleniowych oraz promocję pomyślnego starzenia się. Realizacja

²⁰ M. Dziegielewska, *Edukacja jako sposób przygotowania do starości*, „Chowanna” 2009, t. 2 (33), s. 56.

²¹ D.B. Boromley, *Psychologia starzenia się*, tłum. Z. Zakrzewska, Warszawa 1969, s. 143.

²² L. Zając-Lamparska, *Psychologiczne koncepcje pomyślnego starzenia się*, „Rocznik Andragogiczny” 2013, t. 20, s. 91

²³ J. Halicki, *Obrazy starości rysowane przeżyciami seniorów*, Białystok 2010.

²⁴ J. Halicki, *Zaspokajanie potrzeb edukacyjnych jako czynnik aktywnego starzenia się*, w: *Aktywne starzenie się. Przeciwdziałanie barierom*, red. P. Szukalski, B. Szatur-Jaworska, Łódź 2013, s. 143.

²⁵ I. Mandrzejewska-Smól, *Edukacja seniorów w perspektywie optymalnego starzenia się*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” 2017, nr 3, s. 47.

edukacji kadr opiekuńczych jest natomiast istotnym elementem kształtowania właściwej kultury pomocy opartej na kompetencjach, empatii i współdziałaniu przy tzw. opiece wspierającej, czyli świadczonej poprzez różne wsparcie społeczne²⁶.

Oprócz aspektu teoretycznego, ujmującego zagadnienia edukacji senioralnej, warto też zastanowić się, jak takie działania należałoby realizować. Jeśli chodzi o zwiększenie dostępności oferty edukacyjnej dla osób starszych, należałoby:

- wspierać organizacje pozarządowe i instytucje działające w obszarze edukacji osób starszych,
- rozpowszechniać informacje o możliwościach aktywności edukacyjnej osób starszych z wykorzystaniem form komunikacji odpowiedniej dla osób starszych.

Rozwój i promocję zawodów opiekuńczych oraz doskonalenie kompetencji kadr można realizować poprzez:

- prowadzenie kampanii społecznych promujących zawody opiekuńcze,
- rozwój i uzupełnianie kompetencji kadry pomocy społecznej nt. zagadnień, potrzeb i możliwości osób starszych (np. wprowadzenie specjalizacji dla pracowników socjalnych),
- poszerzenie oferty edukacyjnej dla rozwoju nowych kierunków studiów i innych form kształcenia dedykowanych osobom starszym (np. z gerontologii społecznej lub opiekuńczej).

Warto zwrócić uwagę także na rozwój edukacji nieformalnej (radio, telewizja, internet, audiobooki), która może być upowszechniana przez:

- wspieranie kształcenia ustawicznego w ramach doradztwa edukacyjnego,
- upowszechnianie informacji związanych z edukacją nieformalną²⁷.

Działania z zakresu upowszechniania edukacji senioralnej są realną szansą na wzrost aktywności tej grupy społecznej w tym obszarze, na przeciwdziałanie marginalizacji społecznej, zwiększenie zasobu kadr profesji opiekuńczych i dostępności usług społecznych świadczonych na rzecz osób starszych, aż po zwiększenie świadomości społecznej na temat seniorów, a zwłaszcza ich potrzeb i możliwości.

Modele kształcenia osób starszych

Strategie wspierania uczenia się osób starszych mają swoje odzwierciedlenie w pięciu modelach kształcenia seniorów w ramach uniwersytetów trzeciego wieku (UTW), które są realizowane w różnych krajach. Pierwszy model był rozwijany

²⁶ A. Leszczyńska-Rajchert, *Wyzwania edukacyjne wynikające ze starzenia się społeczeństwa polskiego*, w: *Seniorzy w pryzmacie koncepcji „Społeczeństwo dla wszystkich grup wieku”*, red. A. Leszczyńska-Rajchert, L. Domańska, E. Subocz, Olsztyn 2015, s. 23-32.

²⁷ Uchwała nr 161 Rady Ministrów z dnia 26 października 2018 r. w sprawie przyjęcia dokumentu *Polityka społeczna wobec osób starszych 2030. BEZPIECZEŃSTWO – UCZESTNICTWO – SOLIDARNOŚĆ* (M.P. 2018 poz. 1169).

i upowszechniany we Francji, gdzie w 1973 r. w Tuluzie, z inicjatywy profesora prawa międzynarodowego Pierre`a Vellasa, powstał pierwszy uniwersytet dla ludzi starszych. Bazował on na założeniach, że starzenie się jako etap w życiu charakteryzuje się pragnieniem rozwoju i pogłębiania wiedzy własnej, zwiększaniem zainteresowań w ramach edukacji dla przyjemności. Seniorzy jako grupa społeczna charakteryzują się dużą ilością czasu wolnego, który chętnie mogą wykorzystywać na aktywne uczestnictwo w kulturze, aktywnościach społecznych, spotkaniach z ludźmi, budowanie przestrzeni kontaktów. Tak tworzony uniwersytet miał na celu wykreowanie nowego wizerunku osoby starszej poprzez:

- stworzenie możliwości edukacji i kształcenia ustawicznego ludziom starszym,
- kształcenie studentów w zakresie gerontologii społecznej,
- kształcenie kadry specjalistów do pracy z osobami starszymi,
- inicjowanie i prowadzenie złożonych badań dotyczących problemów medycznych, prawnych i psychospołecznych wieku starszego²⁸.

Charakterystyczną cechą tego modelu jest wysoki poziom działalności dydaktycznej oraz naukowo-badawczej rozwijanej w ramach integracji z wyższą uczelnią, ścisłej współpracy z uczelnią bądź w pełnej niezależności. UTW we Francji tworzą autonomiczne instytuty, uniwersyteckie Centra Dalszego Kształcenia albo stowarzyszenia, które wiążą się formalnie bądź nieformalnie z uniwersytetem. Słuchacze UTW mają możliwość uczestniczenia w wykładach, seminariach, konferencjach poświęconych różnorodnej tematyce. Korzystają z szerokiej oferty kursów i zajęć (sportowych, kulturotwórczych, przyrodoznawczych, kulinarnych, treningów pamięci, warsztatów twórczości i innych). Dużą popularnością cieszą się również wycieczki, podróże edukacyjne, wspólne zwiedzanie muzeów, wystaw czy odwiedzanie instytucji kultury²⁹.

Drugi popularny model rozwinął się w krajach anglosaskich i realizowany jest w Wielkiej Brytanii, Australii, Irlandii oraz Nowej Zelandii. Jego główne założenie opiera się na przekonaniu, że tzw. trzeci wiek jest kategorią społeczną, a nie demograficzną. W związku z tym oferta edukacyjna UTW kierowana jest do osób, które nie są ograniczone aktywnością zawodową i obowiązkami rodzinnymi, dzięki czemu mogą zaangażować się w działania na rzecz samych siebie oraz innych. Oczekuje się, że to właśnie słuchacze UTW będą animatorami realizowanych aktywności na zasadzie wzajemnej pomocy i wzajemnego przekazywania sobie wiedzy, a sama nauka będzie realizowana w przyjaznym i otwartym środowisku społecznym³⁰.

---

²⁸ A. Fabiś, R. Konieczna-Woźniak, *Polski fenomen uniwersytetów trzeciego wieku*, „Exlibris Biblioteka Gerontologii Społecznej” 2022, nr 22 (1), s. 58.

²⁹ *Edukacja a jakość życia seniorów*, red. P. Escuder-Mollon, dz. cyt., s. 62.

³⁰ M.D. Adamczyk, *Modele edukacji osób starszych*, „Edukacja–Technika–Informatyka” 2017, nr 3 (21), s. 35.

Kolejny model – północnoamerykański strefy języka francuskiego – charakteryzuje się związkiem z uniwersytecką formułą zajęć, która jest tworzona przy ścisłej współpracy ze słuchaczami (zwłaszcza przy doborze tematyki oraz programów zajęć i programów), ale przy niskim poziomie przekazywania wiedzy własnej. W modelu południowoamerykańskim natomiast słuchaczami UTW są zarówno seniorzy, jak i osoby wykluczone społecznie, które mają szansę na zdobycie wiedzy i kwalifikacji. Zajęcia realizowane są we ścisłej współpracy z uczelnią wyższą. Ostatni model kształcenia osób starszych pochodzi z Chin i swoją filozofię opiera na przekonaniu, że edukacja jest dobrem społecznym, a nie dobrem jednostki. W tym duchu w ramach zajęć duży nacisk kładzie się na tradycyjne sztuki walki, rzemiosło i pielęgnowanie harmonii fizycznej osób starszych³¹.

Polski model kształcenia seniorów w ramach UTW powstał w oparciu o model francuski, natomiast rozwijany jest przy połączeniu modelu francuskiego i angielskiego. W modelu tym realizowane są działania aktywizujące seniorów poprzez umożliwienie im zdobywania i aktualizowania swojej wiedzy wraz z poprawą jakości ich życia. Uniwersytety trzeciego wieku przyczyniają się do zaspokajania potrzeb seniorów w obszarze samokształcenia, poszerzania wiedzy i nabywania nowych kompetencji, aktywizacji na rzecz społeczności lokalnej, budowania sprawczości i niesienia pomocy innym, zarządzania czasem, utrzymywania więzi społecznych i towarzyskich, pozytywnej stymulacji psychicznej i fizycznej, możliwości realizacji hobby i odkrywania nowych pasji. Szeroki wymiar działań podejmowanych przez UTW sprzyja włączaniu seniorów w proces edukacji, aktywizacji i integracji, a to wpisuje się w trzy główne role uniwersytetów. Pierwsza dotyczy sfery edukacji, czyli aktualizacji i poszerzania wiedzy, druga to sfera psychoterapeutyczna, która podwyższa samoocenę, poprawia samopoczucie, wzbogaca życie i kształtuje proaktywne postawy. Trzecia rola dotyczy integracji, dzięki której osoby starsze mają możliwość utrzymania wcześniejszych i nawiązywania nowych kontaktów towarzyskich³².

Warto zaznaczyć, że oprócz uniwersytetów trzeciego wieku, funkcjonuje wiele innych instytucji edukacyjnych dedykowanych osobom starszym. Wśród nich mamy Uniwersytet Otwarty w Wielkiej Brytanii, instytuty kształcenia seniorów, centra dalszej edukacji, kolegia edukacyjne itp. W Niemczech osoby starsze mają możliwość edukacji w akademiach dla seniorów lub uniwersytetach ludowych czy innych tego typu wyspecjalizowanych placówkach. W Skandynawii edukacja osób starszych realizowana jest w ramach oferty specjalnej dla seniorów, a także powiązana jest z edukacją dorosłych oraz programami uniwersyteckimi. Ciekawym pomysłem, który cieszy się dużym zainteresowaniem, są formy kształcenia w okresie

---

³¹ M. Stanowska, *Międzynarodowe Stowarzyszenie Uniwersytetów Trzeciego wieku AIUTA*, w: *Między tradycją a współczesnością*, red. M.D. Adamczyk, Kraków 2016, s. 80-83.

³² A. Rokicki, *Innowacje w aktywizowaniu seniorów w Polsce*, „Państwo i Społeczeństwo” 2016 (XVI), nr 2, s. 152-153.

letnim, w budynkach uniwersyteckich, co jest połączone z wypoczynkiem i podróżami. W Stanach Zjednoczonych działają różne typy instytucji edukacyjnych, wyspecjalizowane i specjalnie przygotowane do kształcenia osób starszych. W Polsce aktywności seniorów podejmowane są w klubach seniora, które są samopomocowymi ośrodkami życia towarzyskiego, kulturalnego, edukacyjnego i opiekuńczego. Ciekawą alternatywą są także Dzielne Domy Pomocy Społecznej, które zapewniając szeroką pomoc i wsparcie, przeciwdziałają wykluczeniu społecznemu osób starszych. Na świecie funkcjonują więc różne rodzaje instytucji ukierunkowanych na edukację seniorów pod nazwą akademii seniorów, uniwersytetów międzypokoleniowych, uniwersytetów trzeciego wieku i czasu wolnego, uniwersytetów dla wszystkich, uniwersytetów środka życia, uniwersytetów bez granic, uniwersytetów (akademii) dostojnego wieku, otwartych uniwersytetów trzeciego wieku czy sprofilowanych UTW (medyczne, artystyczne, przyrodnicze itp.)³³.

Znaczenie edukacji senioralnej

We współczesnym modelu edukacji odchodzi się od tradycyjnego ujęcia, które na pierwszym planie stawiało nauczyciela, na rzecz aktywnej roli ucznia. Ta zmiana ma szczególne znaczenie w edukacji dorosłych, a zwłaszcza osób starszych, ze względu na to, że zmienia się postrzeganie starości i seniorów w społeczeństwie. Starość przestaje być utożsamiana wyłącznie z biernością i izolacją społeczną, a zaczyna być postrzegana także jako okres rozwijania hobby, zainteresowań, odkrywania świata. Wysoki stopień samodzielności, na który wskazuje potencjał współczesnych seniorów, jest również okresem sprzyjającym podejmowaniu aktywności obywatelskich i partycypacji społecznej. Należy jednak pamiętać, że każdy rodzaj aktywności wymaga wsparcia, którym właśnie może być edukacja³⁴.

Charakterystyczną cechą populacji osób starszych jest z pewnością jej duże zróżnicowanie pod względem wieku, poziomu wykształcenia, sytuacji rodzinnej czy ekonomicznej, co różnicuje również potrzeby edukacyjne. Ma to także związek ze stylem życia, doświadczeniami, przyzwyczajeniami, co z kolei przekłada się na oczekiwania względem starości. W okresie późnej dorosłości następuje ograniczenie okazji do poszerzania swoich kompetencji, przez co u osób starszych może wzmagać się poczucie odrzucenia, izolacji, a nawet bezużyteczności. Ważne jest więc tworzenie oferty edukacyjnej dla seniorów, która uwzględniałaby ich zasoby i indywidualne potrzeby³⁵. Przy tworzeniu takiej oferty wskazuje się także na konieczność stosowania zasady cztery P, czyli protekcji, prewencji, partycypacji

³³ A. Fabiś, R. Konieczna-Woźniak, dz. cyt., s. 60.

³⁴ J. Halicki, *Zaspokajanie potrzeb edukacyjnych...*, dz. cyt., s. 143.

³⁵ M. Kawińska, *Aktywność edukacyjna seniorów a koncepcja aktywnego starzenia się*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2018, t. 10, nr 1 (18), s. 50.

i promocji. Protekcja oznacza w tym przypadku działania wspierające seniorów w polityce społecznej, prewencja traktowana jest jako przeciwdziałanie starzeniu się w wymiarze zdrowotnym i społecznym. Włączanie seniorów w życie społeczne będzie odnosiło się do partycypacji, a przeciwdziałanie stereotypom dotyczącym starości oraz rozwijanie programów edukacyjnych wpisuje się w promocję³⁶.

Wszelkie działania edukacyjne dedykowane seniorom mają na celu utrzymać ich jak najdłużej w samodzielności (przy odpowiednim poziomie zdrowia), dlatego powinny sprzyjać:

- pobudzaniu zaradności i wydłużaniu niezależności,
- nauce współuczestniczenia i działania w społecznościach lokalnych,
- rozwijaniu nowych ról rodzinnych i społecznych,
- podnoszeniu samooceny,
- rozwijaniu różnych zainteresowań,
- przeciwdziałaniu nudzie i izolacji społecznej.

Rozwój tak pojętej edukacji powinien w ostatecznym rozrachunku przyczyniać się do rozwoju wiedzy i umiejętności seniorów we wszystkich obszarach życia oraz do nabywania nowych umiejętności ułatwiających dalsze życie własne i innych. Czyli z jednej strony edukacja jest szansą na dalszy rozwój zawodowy czy społeczny, a z drugiej strony to możliwość pozyskania wiedzy i umiejętności, które w przyszłości mogą przyczynić się do podnoszenia jakości życia. Te działania sprzyjają uczeniu się, ale także uczeniu innych, co przełoży się na pomoc w rozwiązywaniu problemów społecznych oraz uwrażliwieniu różnych instytucji na występujące problemy. Taki stopień odpowiedzialności za innych powoduje, że człowiek wychodzi ze swojej strefy *ja* na rzecz społeczności, w której żyje. Jest to o tyle ważne, że nie możemy dać drugiemu człowiekowi tego, czego sami nie posiadamy. Oznacza to, że najpierw muszą być zaspokojone potrzeby własne, aby móc zaspokajać potrzeby innych. Podejmowane w taki sposób działania będą również sprzyjać poszerzaniu możliwości i zwiększaniu wiary we własne siły³⁷.

Różnorodne zalety edukacji osób starszych niestety nie przekładają się na częstotliwość uczestnictwa tych osób w działaniach edukacyjnych. Zgodnie z danymi GUS z 2022 r.³⁸ osoby starsze w Polsce w dalszym ciągu cechuje niskie uczestnictwo edukacyjne, mierzone udziałem w kształceniu formalnym i nieformalnym. Aktywność edukacyjna seniorów charakteryzuje się istotnym stopniem zróżnicowania pod względem płci, miejsca zamieszkania i wykształcenia. Niestety także wiek istotnie wpływa na poziom uczestnictwa w edukacji: im osoby starsze, tym rzadziej

---

³⁶ Z. Szarota, *Społeczne wykluczenie starości – edukacyjna riposta*, w: *Wyzwania współczesnej edukacji dorosłych*, t. 3: *Edukacja dorosłych wobec zjawiska marginalizacji*, red. A. Fabiś, Mysłowice 2007, s. 85-99.

³⁷ J. Halicki, *Zaspokajanie potrzeb edukacyjnych*, dz. cyt., s. 143.

³⁸ GUS, *Uczenie się osób dorosłych 2022*, Warszawa 2024, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/uczenie-sie-osob-doroslych-2022,3,4.html> (dostęp 30.06.2024).

uczestniczą w rozwijaniu wiedzy i podnoszeniu kompetencji. Wśród osób w wieku 60–69 lat w 2022 r. ponad 66% nie uczestniczyło w żadnej formie kształcenia. Edukacja formalna ze względu na swoją strukturę w zasadzie nie jest wykorzystywana przez osoby starsze, a bardzo niski odsetek seniorów korzystających z tej formy nie uprawnia nas do wyciągania wniosków, dlatego też nie został uwzględniony w poniższej analizie. Najbardziej popularną formą kształcenia w badanej grupie była edukacja nieformalna, z której skorzystało 30%. Wśród mężczyzn z jakiegokolwiek formy kształcenia skorzystało 30,2% i było to o 2,7% mniej niż kobiet. Z kolei w kształceniu nieformalnym uczestniczyło 26,7% kobiet.

Tab. 2. Osoby w wieku 60–69 lat uczestniczące w różnych formach uczenia się według płci i miejsca zamieszkania w 2022 r.

	Ogółem [w tys.]	Osoby uczestniczące [w proc.]			Osoby nieuczestniczące w żadnej formie kształcenia [w proc.]
		w jakiegokolwiek formie uczenia się	w edukacji pozaformalnej	w uczeniu się nieformalnym	
Ogółem	4900	36,2	6,2	30	68,2
Mężczyźni	2163	30,2	6,2	24	69,8
Kobiety	2727	32,9	6,2	26,7	67,1
Ogół miasta	3007	35,2	7,3	27,9	64,8
Mężczyźni miasta	1271	32,4	7,2	25,2	67,7
Kobiety miasta	1737	37,2	7,4	29,8	62,8
Ogół wieś	1884	26	3,3	22,7	74
Mężczyźni wieś	892	26,9	4,4	22,5	73,1
Kobiety wieś	991	25,2	2,3	22,9	74,8

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Uczenie się osób dorosłych 2022*, Warszawa 2024.

Zróźnicowanie seniorów pod względem miejsca zamieszkania przekłada się na poziom uczestnictwa w różnych formach edukacji. Społeczność miejska zdecydowanie częściej uczestniczy w działaniach edukacyjnych niż mieszkańcy wsi, a poziom partycypacji wynosi odpowiednio 35,2% dla miasta i 26% dla wsi. Ta ponad 9-procentowa różnica wynika z dostępności do instytucji świadczących usługi edukacyjne dla osób starszych i różnorodności oferty edukacyjnej. Różnica w partycypacji może także wynikać z poziomu wykształcenia. W różnych formach edukacji najczęściej uczestniczą seniorzy z wykształceniem wyższym oraz średnim ogólnokształcącym, oni również są częściej mieszkańcami miast niż wsi. Okazało się też, że kobiety zamieszkujące w miastach częściej niż mężczyźni uczestniczą we wszystkich formach uczenia się, natomiast na wsiach sytuacja jest odwrotna.

Interesujące wnioski możemy także wyciągnąć z analizy partycypacji w różnych formach edukacji nieformalnej. Najczęstszą formą edukacji wśród seniorów jest kształcenie z wykorzystaniem urządzeń elektronicznych oraz odbiornika

telewizyjnego i radiowego, na co wskazało 67,3% badanych. Ta forma edukacji była nieco bardziej preferowana przez mężczyzn niż kobiety, na co wskazuje rozkład odpowiedzi – odpowiednio 68,8% do 66,1%. Drugą, najbardziej popularną formą edukacji było korzystanie z książek, czasopism branżowych i innych materiałów drukowanych, co potwierdziło 60,1% seniorów. Ta forma edukacji z kolei była bardziej preferowana przez kobiety niż mężczyzn, a częstość odpowiedzi przy tych deklaracjach to 61,5% do 58,0%. Ponadto ponad 38% chętnie korzystało z pomocy członków rodziny, przyjaciół w ramach uczenia nieformalnego. Najmniej popularną formą była edukacja motywowana pracą, co zapewne wynika z wieku badanych i przygotowania się do rezygnacji z aktywności zawodowej bądź już jej zakończenia. Na tę formę aktywności wskazało 12,5% kobiet oraz 25,1% mężczyzn.

Tab. 3. Osoby w wieku 60-69 lat uczestniczące w różnych formach uczenia nieformalnego według płci i miejsca zamieszkania w 2022 r.

	Ogółem [w tys.]	w tym osoby: [w proc.]					
		moty- wowane głównie pracą	korzy- stające z pomocy członków rodziny, przyjaciół	korzystające z książek, czasopism branżowych i innych materiałów drukowa- nych	korzystają- ce z urzą- dzeń elek- tronicznych, odbiornika RTV	uczest- niczące w wyciecz- kach do muzeów, obiektów historycz- nych	odwiedza- jące ośrodki edukacyjne (w tym bi- blioteki)
Ogółem	1472	17,6	38,6	60,1	67,3	26,4	27,7
Mężczyźni	593	25,1	37,8	58	68,8	18,7	16,4
Kobiety	880	12,5	39,2	61,5	66,1	31,5	35,3
Ogół miasta	995	17,7	36,7	59,9	69,9	27,1	29,4
Mężczyźni miasta	364	24,7	31,3	56,3	69,8	20,1	19,8
Kobiety miasta	631	13,6	39,8	62	69,9	31,5	35
Ogół wieś	478	15,1	42,7	60,5	61,7	24,9	24,1
Mężczyźni wieś	229	21,8	48	60,7	66,8	-	-
Kobiety wieś	248	8,9	37,9	60,1	56,9	14,9	20,6

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Uczenie się osób dorosłych 2022*, Warszawa 2024.

Natomiast mieszkańcy miast częściej niż mieszkańcy wsi uczestniczą w wycieczkach do muzeów, obiektów historycznych oraz odwiedzają ośrodki edukacyjne (w tym biblioteki). Argumentem, który przemawia za takim wyborem formy partycypacji jest z pewnością dostępność wskazanych obiektów kultury, która jest zdecydowanie większa w miastach. Dodatkowo mężczyźni zamieszkujący w miastach częściej niż kobiety edukują się ze względu na pracę, co jest widoczne w 24,7% deklaracji mężczyzn i 13,6% kobiet. Mieszkanki miast z kolei częściej niż ich mieszkańcy czytają książki i czasopisma branżowe, uczestniczą w wycieczkach do muzeów

i obiektów historycznych oraz odwiedzają ośrodki edukacyjne (w tym biblioteki). W przypadku mieszkańców wsi największe zróżnicowanie w deklaracjach uczestnictwa w edukacji nieformalnej widoczne jest przy korzystaniu z pomocy członków rodziny i przyjaciół oraz przy korzystaniu z urządzeń elektronicznych i odbiorników radiowych i telewizyjnych. W tych dwóch formach edukacji wyższy poziom partycypacji zadeklarowali mężczyźni i w obu przypadkach przewyższa on o 10 % poziom partycypacji kobiet.

Podsumowanie

Podjęcie aktywności edukacyjnej przez osoby starsze jest dowodem na to, że człowiek także w okresie starości może pozostawać aktywnym w sferze intelektualnej, psychicznej, fizycznej, dzięki czemu rozwija swoje zainteresowania oraz utrzymuje pozytywne oraz wielostronne kontakty społeczne. Bycie aktywnym intelektualnie jest kluczowe dla jakości życia, dla integracji społecznej, a to sprzyja akceptacji starości i starzenia się, rozwija umiejętności poznawcze, komunikacyjne czy społeczne. Zaspokajanie potrzeb edukacyjnych seniorów będzie sprzyjać poszerzaniu kompetencji ogólnych i rozwijaniu wiedzy specjalistycznej, co przełoży się na samorozwój i poprawę jakości życia. W ten sposób z edukacji będą czerpać korzyści zarówno seniorzy, jak i całe społeczeństwo.

Różne formy i modele edukacji stanowią bogaty zasób możliwości poznawczych dedykowanych osobom starszym. Ta szeroka oferta wydaje się być dziś odpowiedzią na wyzwania społeczne stawiane seniorom. Nowe technologie, zmieniające się formy i metody komunikacji, przewartościowanie obowiązujących wcześniej systemów stanowią zagrożenie dla społecznego bezpieczeństwa, zwłaszcza osób starszych. Musimy także pamiętać, że współcześni seniorzy zdecydowanie różnią się od swoich rówieśników z poprzednich generacji. Są bardziej świadomi swoich praw i możliwości, bardziej zwracają uwagę na jakość życia, mają z tym związane również pewne oczekiwania. Zmieniające się postawy osób starszych względem jakości życia widoczne są chociażby w ich otwartości na zdobywanie wiedzy w ramach edukacji nieformalnej, co może być dobrym prognostykiem dla większego zaangażowania w edukację formalną, ale na specyficznych warunkach pożądanym przez tę grupę.

Bibliografia

- Adamczyk M.D., *Modele edukacji osób starszych*, „Edukacja–Technika–Informatyka” 2017, nr 3 (21).
- Boczkowska M., Lada A., *Aktywizacja społeczna jako element polityki senioralnej*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2018, t. 23.
- Boromley D.B., *Psychologia starzenia się*, tłum. Z. Zakrzewska, Warszawa 1969.
- Diagnoza społeczna 2009*, red. J. Czapiński, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2009.
- Dubas E., *Uczenie się przez przypadek jako przestrzeń edukacji dorosłych. Perspektywa biograficzna*, w: *Uczący się dorosły w zmieniającym się świecie*, red. A. Fabiś, A. Stopińska-Pajak, Bielsko-Biała 2010.
- Dzięgielewska M., *Edukacja jako sposób przygotowania do starości*, „Chowanna” 2009, t. 2 (33).
- Edukacja a jakość życia seniorów*, red. P. Escuder-Mollon, Uniwersytet Jaume I, 2013. https://blogs.helsinki.fi/edusenior/files/2012/03/Poland_QEduSen-WP3-Guide_PL-version-30-06-2013.pdf.
- Fabiś A., Konieczna-Woźniak R., *Polski fenomen uniwersytetów trzeciego wieku*, „Exlibris Biblioteka Gerontologii Społecznej” 2022, nr 22 (1).
- Gawel-Luty E., Lemańczyk R., *Subiektywny i obiektywny wymiar jakości życia*, „Student Niepełnosprawny. Szkice i Rozprawy” 2022, nr 22 (15).
- GUS, *Uczenie się osób dorosłych 2022*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/uczenie-sie-osob-doroslych-2022,3,4.html>.
- Halicki J., *Obrazy starości rysowane przeżyciami seniorów*, Białystok 2010.
- Halicki J., *Zaspokajanie potrzeb edukacyjnych jako czynnik aktywnego starzenia się*, w: *Aktywne starzenie się. Przeciwdziałanie barierom*, red. P. Szukalski, B. Szatur-Jaworska, Łódź 2013.
- Kawińska M., *Aktywność edukacyjna seniorów a koncepcja aktywnego starzenia się*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2018, t. 10, nr 1 (18).
- Leszczyńska-Rajchert A., *Wyzwania edukacyjne wynikające ze starzenia się społeczeństwa polskiego*, w: *Seniorzy w pryzmacie koncepcji „Społeczeństwo dla wszystkich grup wieku”*, red. A. Leszczyńska-Rajchert, L. Domańska, E. Subocz, Olsztyn 2015.
- Malik M., *Wartość edukacji w życiu seniora*, „Zeszyty Naukowe KUL” 65 (2022), nr 3 (259).
- Mandrzejewska-Smól I., *Aktywność edukacyjna osób w wieku senioralnym – wybrane konteksty*, „Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne” 2017, t. 29.
- Mandrzejewska-Smól I., *Edukacja seniorów w perspektywie optymalnego starzenia się*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” 2017, nr 3.
- Muszyński M., *Edukacja i uczenie się – wokół pojęć*, „Rocznik Andragogiczny” 2014, nr 21.
- Pedagogika*, red. B. Milerski, B. Śliwerski, Warszawa 2000.
- Pikuła N., *Senior w centrum oddziaływań edukacyjnych*, „Przegląd Pedagogiczny” 2014, nr 2.
- Richert-Kaźmierska A., Forkiewicz M., *Kształcenie osób starszych w koncepcji aktywnego starzenia się*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2013, nr 131.
- Roguska A., *Edukacja permanentna osób dorosłych w starości*, w: *Edukacja permanentna dorosłych w dobie przemian*, red. T. Zacharuk, B. Boczkowska, Kielce 2009.
- Rokicki A., *Innowacje w aktywizowaniu seniorów w Polsce*, „Państwo i Społeczeństwo” 2016 (XVI), nr 2.
- Skrzypek E., *Czynniki kształtujące jakość życia*, Instytut Zarządzania i Marketingu UMCS, <http://idn.org.pl/Lodz/Mken/Mken%202001/Referaty%202001/14.pdf>.
- Solarczyk-Ambrozik E., *Znaczenie teorii andragogicznych dla wyjaśnienia i prognozowania aktywności edukacyjnej dorosłych*, „Teraźniejszość–Człowiek–Edukacja” 2006, nr 2 (34).

- Stanowska M., *Międzynarodowe Stowarzyszenie Uniwersytetów Trzeciego wieku AIUTA*, w: *Między tradycją a współczesnością*, red. M.D. Adamczyk, Kraków 2016.
- Szarota Z., *Spoleczne wykluczenie starości – edukacyjna riposta. Wyzwania współczesnej edukacji dorosłych*, Mysłówice 2007.
- Szarota Z., *Uczenie się starości*, „Edukacja Dorosłych” 2015, nr 1.
- Uchwała nr 161 Rady Ministrów z dnia 26 października 2018 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Polityka społeczna wobec osób starszych 2030. BEZPIECZEŃSTWO – UCZESTNICTWO – SOLIDARNOŚĆ (M.P. 2018 poz. 1169).
- Wyszkowska D., *Sytuacja osób starszych w Polsce*, w: *Niesamodzielną starość*, red. J. Hrynkiewicz, M. Halicka, Rządowa Rada Ludnościowa 2022.
- Zajęc-Lamparska L., *Psychologiczne koncepcje pomyślnego starzenia się*, „Rocznik Andragogiczny” 2013, t. 20.